

نقش نماز جماعت مساجد در ارتقای فرهنگ جامعه

عباسعلی اخوان

دکتری ادبیات و مدرس دانشگاه کاشان

Email:akhavan1330@yahoo.com

چکیده:

از آنجا که اراده خداوندی به هدایت بشر تعلق گرفته است، باید از هر ابزاری برای تحقق این امر الهی استفاده کرد. یکی از این ابزارها، تظاهر به عبادت هایی است که در شرع مقدس اسلام به صورت ظاهری برگزار می شود، که نماز جماعت یکی از این شعائر است. در این مقاله بعد از مقدمه ای کوتاه، واژه نماز تعریف خواهد شد. آنگاه به سفارش نماز خواندن در ادیان مختلف که برگرفته از آیات قرآن است، اشاره خواهد گردید و بعد از معرفی اولین نماز جماعت، این فریضه در قرآن و احادیث و روایات بررسی خواهد شد. در بخش اصلی مقاله نقش نماز جماعت مساجد در ارتقای فرهنگ جامعه به طور مشروح بررسی خواهد گردید. یافته های این تحقیق نشان می دهد که نماز جماعت مساجد، اعلام اخبار عمومی و دعوتی آشکارا به سوی خدا و گسترش معنویت در جامعه است که برای تحقق اوامر الهی انجام می گیرد. همچنین، نماز جماعت مساجد، احیاءکننده روح اخوت و دوستی برای همرنگی و همراهی مسلمانان و جلوگیری از معصیت الهی است. روش این تحقیق پژوهش کیفی مبتنی بر رویکرد توصیفی و تحلیلی می باشد.

واژگان کلیدی: نماز جماعت مساجد، ارتقای فرهنگ جامعه.

نماز جماعت عبادتی است که شکوه و عظمت اسلام را آشکار می سازد. قرآن حتی به برگزاری نماز جماعت درجبهه جنگ و در مقابل دشمن هم سفارش کرده است. لذا، اهمیت آن در شرایط عادی مشخص می شود؛ «وإذا كنت فيهم فأقم لهم الصلاة فلتقم طائفة منهم معك وليأخذوا أسلحتهم فإذا سجدوا فليكونوا من ورائكم ولتأت طائفة أخرى لم يصلوا فليصلوا معك وليأخذوا حذرهم وأسلحتهم ود الذين كفروا لو تغفلون عن أسلحتكم وأمتعتكم فيميلون عليكم ميلاً واحدة ولا جناح عليكم إن كان بكم أذى من مطر أو كنتم مرضى أن تضعوا أسلحتكم وخذوا حذرکم إن الله أعد للكافرين عذاباً مهيناً» (قرآن، نساء، ۱۰۲) و آنگاه که در جبهه جنگ نماز جماعت بر پا کردی گروهی به تو اقتدا می کنند و اسلحه خود را نیز همراه دارند، پس وقتی آن گروه سجده کرده نماز را شکسته به پایان بردند، و به محافظت از شما پرداختند، گروه دیگری از رزمندگان می آیند و به نماز جماعت می پیوندند در حالی که مراقب هستند و اسلحه به همراه دارند. کافران می خواهند شما از اسلحه و مهمات خود غافل شوید تا شما را غافلگیر کرده بر شما بتازند. بر شما باکی نیست که هنگام باریدن باران یا بیماری یا از روی ناچاری اسلحه خود را بر زمین نهد، ولی در حال آماده باش بسر برید. براستی خدا عذاب خوار کننده ای برای کافران فراهم کرده است.

نماز جماعت زیور اسلام و روشن کننده قلب مؤمن، محبوب فرشتگان است، که باعث پذیرش اعمال انسان نزد خداوند می گردد. (بعضی از مخلصان، ۱۴۰۷: ۷۴) نماز جماعت، بیرق اسلام و نشانه مسلمانی است، (مجلسی، ۱۴۰۰: ج ۸۳، ۲۳) که قرآن بر اقامه و برافراشتن پیوسته این پرچم دائماً سفارش کرده، تا همه مسلمانان را زیر یک پرچم واحد مجتمع سازد.

پیشینه تحقیق

در سال ۱۳۸۹، مصطفی بلغمان آبادی و همکاران پژوهشی با عنوان «تاثیر نماز جماعت بر معنا دار کردن زندگی دانشجویان» را انجام داده اند. در این تحقیق پژوهشگران به این نتیجه رسیده اند که معنویت نقش مهمی در مواجهه افراد با مشکلات روانشناختی دارد، و از نماز به خصوص نمازجماعت که فرد با انجام آن با مسائل معنوی پیوند می خورده به سلامت دست می یابد.

اهمیت موضوع

از همان روزهای اول بعثت پیامبر بزرگوار اسلام (ص) که اولین نماز جماعت در اسلام با حضور پیامبر (ص)، حضرت علی (ع) و حضرت خدیجه (س) تشکیل گردید، مخالفت با نمازجماعت شروع شد و قرآن هم به این مخالفت و سرنوشت مخالفان اشاره کرده است. (قرآن، علق، آیه ۹ و ۱۰)

امروز بار دیگر دشمنان اسلام و جریان‌های تبه‌کننده خطوط اسلام، تمام تلاششان بر این است که از تعداد نمازگزاران جماعت در مساجد بکاهند. لذا، با تبلیغات گمراه کننده و به بیراه کشاندن جوانان مسائل دیگری را مطرح می کنند و به جوانان القاء می کنند و می گویند: «مگر بندگی خدا به این است که انسان به مسجد برود. مگر بندگی خدا به این است که تو خودت را در مسجد مطرح کنی، که من نمازگزار هستم. اگر می خواهی با اخلاص نماز بخوانی و ریاکاری نمی کنی و مؤمن واقعی هستی، در خانه‌ات پنهانی نماز بخوان و با خدا راز و نیاز کن.»

این افراد با به راه انداختن جنگ نرم، حضور در مسجد و اقامه نماز جماعت را بهانه‌ای دانسته اند که این کار ریاکاران است و عده‌ای را دچار شک و تردید کرده‌اند. لذا؛ بررسی نقش نماز جماعت مساجد بر ارتقای فرهنگ جامعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

سوال های تحقیق

۱- اسلام در باره نماز جماعت مساجد چه دیدگاهی دارد؟

۲- آیا اسلام به برگزاری نماز جماعت در مساجد سفارش کرده‌است؟

۳- آیا نماز جماعت مساجد تاثیری در ارتقای فرهنگ جامعه دارد؟

در این مقاله که به روش مطالعه کتابخانه‌ای انجام خواهد گرفت، سعی خواهد شد، با مراجعه به قرآن و متون اسلامی به این سؤال‌ها پاسخ داده شود.

هدف از این تحقیق شناساندن چهره واقعی نماز جماعت مساجد و ارزش و ثمرات آن فرهنگ جامعه برای هدایت جوانان است.

تعریف فرهنگ

فرهنگ از ریشه تنگ اوستایی به معنی کشیدن و فرهیختن، و فرهنگ مطابق است با ریشه ادوکات وادور در لاتین به معنی کشیدن و نیز به معنی تعلیم و تربیت آمده است. (معین، ۱۳۸۶: ج ۵، ۱۴۶)

در باره واژه فرهنگ تعاریف بسیار زیادی ارائه شده است. فرهنگ در مردم شناسی راه و رسم زندگی است. تایلور در سال (۱۸۷۱) فرهنگ را اینگونه تعریف کرده است: «مجموعه‌ای پیچیده از علوم، دانش‌ها، هنرها و افکار و عقاید، قوانین و مقررات آداب و رسوم و سنت‌ها

و به طور خلاصه کلیه آموخته ها و عاداتی که یک انسان به عنوان عنصر جامعه کسب می کند، فرهنگ نامیده می شود.» (وثوقی، منصور، ۱۳۷۶: ۷۹)

معمولاً دانشمندان، فرهنگ را از دو بعد متمایز مورد توجه قرار می دهند: الف- به عنوان واقعیتهای عینی، نظیر آثاری که تحقق پذیرفته اند یا هر آنچه به عنوان حاصل یا نتیجه ای ارائه و کسب می شود. ب- به عنوان واقعیتهای که انسانها با آن زندگی می کنند، مشارکت در سلسله امور مستمر و باتحرک، هیأتی پرتحرک متشکل از ارزش هاست. (آلن بیرو، ۱۳۷۰: ۷۷)

این مطلب که فرهنگ مجموعه رفتارهای اکتسابی است، بسیار نارساست؛ زیرا فرهنگ به منزله رفتار یا مطالعه رفتار نیست. فرهنگ از طرفی شامل ایدئولوژی نیز می باشد که توجیه کننده شیوه خاصی از زندگی اجتماعی است و از طرف دیگر شامل یک سلسله اصول کلی است که توسط آنها هم می توان الگوهای رفتاری افراد را با مشاهده اعضای گروه استنباط نمود و هم الگوهای را که اعضای گروه، آنها را رفتاری مناسب و مطلوب می شمارند، تشخیص داد و به شکل تعمیم هایی خلاصه شده ارائه کرد. (محمدی، ۱۳۷۰: ۱۷۰)

فرهنگ، بهترین موازین اخلاقی، معتقدات مذهبی، تفکر، آداب و سنن را اخذ می کند و خود را با آنها می پروراند. فرهنگ، روش زندگی یک قوم را مشخص می کند. چند قوم با مذهب مشترک یا اصول اخلاقی کمابیش مشترک، شیوه زندگی کردن و اندیشیدن مشابه ندارند، زیرا فرهنگ آنها با هم متفاوت است.

فرهنگ، به معنای خاص، به سرمایه معنوی یک قوم گفته می شود، و همه آثار ادبی، هنری و فکری را در بر می گیرد؛ همه آنچه از درون او سرچشمه گرفته، و در برون تجلی خود را در «سازندگی» یافته است. با توجه به تعاریف فرهنگ و وسعت قلمرو و تنوع کیفی و کمی پدیده ها، نمی توان همه آنها را در یک ردیف قرار داد. بدین لحاظ فرهنگ را به فرهنگ مادی و فرهنگ معنوی تقسیم کرده اند.

تعریف جامعه

جامعه عبارت از افرادی است، که گرد هم جمع می شوند و مناسبات و روابطی میان آن ها وجود دارد که این روابط بوسیله مقررات، موسسات و نهاد های اجتماعی مستحکم می شود. همچنین، برای اجزاء این مناسبات و حفظ روابط مکافات یا ضمانت اجرایی وجود دارد.

«رابرت مک یور» جامعه را دسته ای از مردم می داند که با هم زندگی می کنند و به هم تعلق دارند، به طوری که نه تنها در یک یا چند نفع بخصوص بلکه در مجموعه ای از مفاهیم بسیار وسیع مشترک می باشند، که زندگی آنان را در بر می گیرد. (نقوی، ۱۳۶۱: ۲۵۳)

تعریف نماز

واژه نماز، از لفظ پهلوی «نماک» گرفته شده است که آن هم از ریشه باستانی «نم» به معنی تعظیم کردن و خم شدن است. این کلمه به تدریج به معنی؛ «صلوات» و عبادت خاص مسلمانان اطلاق گردیده است. (خزائلی، ۱۳۵۸: ۳۳۸)

در سال های اولیه اسلام، ایرانیان تازه مسلمان به جای کلمه صلوات از کلمه نماک استفاده می کردند. کم کم این واژه به نماز تبدیل شد و ترکیب های گوناگونی از آن ساخته شد. در متون ادبی قرون سوم و چهارم «نماز بردن»، «در نماز آمدن»، «نماز آوردن» وجود دارد که همه جا به معنی، تعظیم و به خاک افتادن است. فردوسی گوید:

فراوانش بستود و بردش نماز / همی بود پیشش زمانی دراز

(فردوسی، ۱۳۶۳: ۸۲۴)

اسدی طوسی گوید:

چو فغور را دید شه پیشباز / نشاند از بر تخت و بردش نماز

(اسدی، ۱۳۵۴: ۱۳۹)

نماز در قرآن با نام‌های «صلوات» (قرآن، انفال، آیه ۳ و ۴)، «ایمان» (قرآن، بقره، آیه ۱۴۳)، «تسبیح» (قرآن، روم، آیه ۱۷ و ۱۸)، «قرآن» (قرآن، بنی‌اسرائیل، آیه ۷۹) و «رکوع» (قرآن، بقره، آیه ۴۳) آمده است.

از آنجا که معرفت ما به نماز به صورت کامل امکان‌پذیر نیست، تعریف کاملی هم از نماز نمی‌توان ارائه داد. لذا؛ به دو تعریف اکتفا می‌کنیم. «ویکتور هوگو» نماز را به عنوان عالی‌ترین نوع پرستش دانسته و درباره نماز می‌گوید:

«نماز می‌گزارند. برای خدا.

نماز گزاردن برای خدا،

معنای این کلمه چیست؟

... یک «من» لایتنهای بالا هست، همچنان که یک «من» در لایتنهای پایین وجود دارد. «من پایینی» جان است و «من بالایی» خداست.

لایتنهای پایین ربا نیروی تفکر، با لایتنهای بالا در تماس نهادن، نماز نامیده می‌شود. (هوگو، ۱۳۵۴: ج ۱، ۶۷۲)

«آگوست ساباتی» استاد فلسفه دانشگاه پاریس نماز را این گونه تعریف می‌کند: «دین روح انسان را با نیرویی نامرئی که مقدراتش را در اختیار دارد، ارتباط می‌دهد و نماز است که این ارتباط را برقرار می‌سازد.» (ویلیام جیمز، ۱۳۵۶: ۱۶۹)

به طور کلی نماز مجموعه ای از دعاها و اذکاری است که در قالب اعمالی جلوه گر شده است.

اولین نماز جماعت در اسلام

اولین نماز جماعت در اسلام با حضور پیامبر (ص)، حضرت علی (ع) و حضرت خدیجه (ع) تشکیل گردید. «عقیق» نقل کرده است: با عباس عموی پیامبر در اطراف کعبه نشسته بودم، ناگهان دیدم مردی آمد و در کنار کعبه ایستاد. سپس پسری وارد شد و در طرف راست او ایستاد و به دنبال آن زنی را دیدم که آمد و پشت سر آنها قرار گرفت. آن‌گاه مشاهده کردم که این دو به پیروی از آن مرد حرکاتی را انجام می‌دهند. از عباس پرسیدم جریان چیست؟ این مسأله عجیبی است. او گفت: آن مرد محمد فرزند برادرم و آن پسر، علی فرزند برادر دیگر من است. آن زن هم خدیجه همسر محمد است. محمد می‌گوید: پروردگار من، پروردگار آسمان ها و زمین است و خدا به او امر کرده است که این دین را برگزیند و وظایفشان را اینطور انجام دهند.

آن‌گاه عباس گفت: به خدا سوگند که بر روی زمین کسی به جز همین سه نفر پیرو این دین نیست. (طبری، ۱۴۰۳: ۱۱۳)

اهمیت نماز جماعت از دیدگاه قرآن

فضیلت نماز جماعت بسیار زیاد است، به طوری که در چند جای قرآن به طور صریح به آن اشاره شده است. قرآن در سوره اعراف می‌فرماید: «قُلْ أَمْرٌ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ» (قرآن، اعراف، ۲۸) بگو هر آینه پروردگارم به رعایت انصاف و عدل فرمان داد و فرموده رویهایتان را نزد هر مسجدی راست دارید.

شیخ طبرسی در مجمع‌البیان می‌نویسد: معنای آن این است که به هنگام هر نماز، آهنگ رفتن به مسجد کنید و این نزد بیشتر علما، امر استحبابی به شرکت در نماز جماعت است و در نزد کمتر آنان امر و جویبی است. (طبرسی، ۱۴۰۳: ج ۲، ۴۱۱)

در سوره بقره آمده است: «... وَ ارْكَعُوا مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ» (قرآن، بقره، ۴۳)... با رکوع کنندگان رکوع کنید.

خداوند در این آیه یهود را به قبول قرآن و اجرای برنامه‌های آن فرا می‌خواند و اشاره دارد که از مهم‌ترین برنامه‌های اسلام، خواندن نماز به صورت گروهی و دسته‌جمعی است و نماز جماعت جزء متن دین مبین اسلام می‌باشد. ضمناً بکار بردن واژه «رکوع» و «راکعین» به جای «صلوه» و «مصلین» آمده است. زیرا رکوع در دین یهود نبوده و این از ویژگی‌های نماز مسلمانان است.

درباره فضیلت نماز جماعت خداوند در سوره آل عمران خطاب به مریم می‌فرماید: «ارْكَعِي مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ» (قرآن، آل عمران، ۴۴) علمای شیعه فرمانی را که در این آیه آمده است، نسبت به نمازهای جمعه و عیدین با وجود شرایط، امر و جویی دانسته‌اند و در سایر موارد حمل بر استحباب مؤکد کرده‌اند. ضمناً در این آیه که خطاب به حضرت مریم است، دلالت بر استحباب شرکت زنان در نماز جماعت است.

اهمیت نماز جماعت در احادیث و روایات

پیامبر بزرگوار اسلام (ص) فرمودند: «و اما نماز جماعت، براستی صف‌های امت من در زمین، مانند صف‌های فرشتگان آسمان است و یک رکعت نماز که در جماعت خوانده شود، با بیست و چهار رکعت نماز هم‌ارزش است و هر رکعت آن نزد خدای عزو جل، محبوب‌تر از چهل سال پرستش است. در روز قیامت خداوند اولین و آخرین را برای حسابرسی اعمال گرد می‌آورد، پس هیچ مؤمنی نیست که به سوی جماعت گام بردارد، مگر آن‌که خدای عزو جل، از هراسناکی روز قیامت بر او می‌کاهد و آن‌گاه فرمان می‌دهد که او را به بهشت روانه سازند.» (شیخ صدوق، ۱۴۰۰: ۱۱۷)

حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) درباره نماز جماعت فرمودند: «آنکه بامدادان به جماعت نماز بگذارد، نمازش با نماز ابرار بالا رود و نامش آن روز در گروه متقین نوشته شود». (مجلسی، ۱۴۰۰: ج ۸۵، ۱۴) امام صادق (ع) هم به نماز جماعت بسیار سفارش کرده‌اند و فرموده‌اند: «برتری نماز مرد در جماعت بر نمازی که تنها بخواند، بیست و پنج درجه در بهشت است». (مجلسی، ۱۴۰۰: ج ۸۵، ۱۶)

همچنین، آن بزرگوار بر این عقیده بودند که هر کس نماز بامداد و خفتن را به جماعت بخواند، در پناه خداوند خواهد بود و کسی که به آن ستم روا دارد، به خدا ستم کرده و آنکه کوچکش بشمارد خدا را کوچک شمرده است. (مجلسی، ۱۴۰۰: ج ۸۵، ۱۲)

نقش نماز جماعت مساجد در ارتقای فرهنگ جامعه

حضرت امام رضا (ع) درباره فضیلت نماز جماعت مساجد فرمودند: «هر رکعت نماز جماعت بر دو هزار رکعت نماز فرادا برتری دارد. اما پشت سر هیچ تبهکاری نماز مگزار و جز به اهل ولایت اقتدا مکن». (مجلسی، ۱۴۰۰: ج ۸۵، ۴) اکنون این سؤال مطرح می‌شود، دلیل آنکه امام (ع) فرمودند: هر رکعت نماز جماعت از دو هزار رکعت نماز فرادا برتر است، چیست؟ در پاسخ باید گفت: نماز جماعت مساجد از عبادت‌های شعاری است، شعار از ریشه شعیر و به معنی معلم و نشانه است. یعنی؛ عبادتی که به وسیله آن، راه به دیگری نشان داده می‌شود. (راغب، ۱۴۰۳: ۲۶۹) معلم که جمعش معالم است، نشانه‌هایی بود که در قدیم در راه‌ها ایجاد می‌کردند، تا رهروان و قافله‌ها به وسیله‌ی این نشانه‌ها راه را گم نکنند و شعار از ریشه شعیره نیز همین مفهوم را دارد.

در دین مقدس اسلام به جنبه‌های شعاری بعضی از اعمال بسیار سفارش شده است، مانند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ» (قرآن، مائده، ۳) ای کسانی که ایمان آورده‌اید، شعائر و حدود الهی را - مراسم حج را محترم شمرده و مخالفت با آنها را - حلال ندانید و یا «إِنَّ

الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ» (قرآن، بقره، ۱۵۸) صفا و مروه از شعائر و نشانه‌های الهی است.

در سوره حج خداوند می‌فرماید: «وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ» (قرآن، حج آیه ۳۶) و شترهای چاق و فربه را در مراسم حج برای شما از شعائر الهی قرار دادیم. در همین سوره مناسک حج را به عنوان عبادت‌های شعاری تلقی فرموده است و بزرگ شمردن این شعائر را نشانه تقوای دل‌ها می‌داند. «ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ» (قرآن، حج، آیه ۳۲) با بیان این مطالب، ضرورت تعظیم شعائر معلوم می‌گردد.

به طور طبیعی هر چیزی که شعائر شد، اگر از امور دیدنی باشد باید در معرض دید عموم قرار گیرد و اگر از امور شنیدنی باشد، باید در معرض استماع دیگران واقع شود، تا این که جنبه شعار بودنش تحقق یابد. به عبارت دیگر اگر کسی بگوید من می‌خواهم پنهانی آن را انجام دهم و تظاهر نکنم این عمل دیگر عبادت نخواهد بود. چون عبادت بودن این عمل وابسته به تظاهر و اعلان آن است. اصلاً برخی از عبادت‌ها تا به صورت علنی و آشکارا انجام نشود امثال امر نشده است. یکی از آن امور نماز جماعت مساجد است، که باید علنی باشد. نماز جماعت مستحب است، اما علنی بودن آن واجب است. حال اگر کسی بگوید می‌خواهم نماز جماعت را پنهانی بخوانم معنا نخواهد داشت. اصل این عمل باید در حضور دیگران انجام گیرد، تا جنبه شعاری و نشانه بودن آن تحقق پیدا کند. برای روشن شدن مطلب، از امام صادق (ع) در مورد اذان سؤال کردند؛ آن حضرت فرمودند: «اجهرو ارفع به صوتک فاذا اقامت فدون ذلک و لا تنتظر باذانک و اقامتک الا دخول وقت الصلاه و احذر اقامتک حدرا» (شیخ صدوق، ۱۳۹۰: ج ۱، ۱۸۵) با صدای بلند بخوان، پس هر گاه اقامه نماز را می‌خوانی آهسته‌تر از اذان بگو، وقتی داخل وقت نماز شدی، اذان و اقامه را بخوان و اقامه را سریع‌تر بخوان.

سنت رسول خدا (ص) هم همین‌گونه بود که به بلال فرمودند: از دیوار مسجدی که در آن زمان به اندازه قامت یک انسان بود، بالا برو و با صدای بلند اذان بگو. (حر عاملی، ۱۴۰۹: ج ۵، ۴۱۱)

یکی از نکات مهم دیگری که در شعائر، باید مورد توجه واقع شود، این است که شعار باید مورد اهتمام شعار دهنده باشد.

از آنجا که اراده الهی در تعمیم، گسترش و توسعه دین و عبادت است، اختفا در دینداری و انجام بعضی از فرایض به صورت پنهانی را عبادت ندانسته و به آشکارا انجام دادن این عبادات - که یکی از آنها نماز جماعت مساجد است - توصیه فرموده‌اند. اسلام در این تظاهر و آشکار شدن نماز جماعت مساجد فواید و ثمرات زیر را برای ارتقای فرهنگ جامعه بیان کرده است:

۱- نماز جماعت مساجد و گسترش معنویت در جامعه

قرآن هدف از نماز را یاد خدا می‌داند؛ «قِمِ الصَّلَاةَ لَذِكْرِی» (قرآن سوره طه، آیه ۱۴) و اثرش را آرامش جان؛ «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (قرآن، رعد، آیه ۲۸) و نتیجه آرامش دل، سفر به عالم ملکوت است که «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً». (قرآن الفجر، ۲۸) پس نماز حقیقی خالی شدن از خود و خروج از خانه وجود خویش و مهاجرت بسوی خداست، که خداوند متعال فرموده اند: «وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ» (قرآن، نساء، ۱۰۰) کسی که به قصد هجرت به سوی خدا از خانه بیرون رود و مرگ او را فرا گیرد، پاداشش بر عهده خداوند است.

برخی از مفسران این هجرت را کوچ کردن از خانه دل به سوی خدا دانسته‌اند، زیرا هجرت از هوا و هوس‌ها و خودخواهی‌ها به سوی معنویات بزرگترین و عالی‌ترین هجرت‌هاست.

حضرت علی (ع) هنگام تلاوت آیه شریفه؛ «رجال لاتلهیهم تجاره و لابیع عن ذکر اللّٰه و اقام الصّلاه...» (قرآن، ه نور، ۳۸) تصویری ذهنی و چهره‌ای معنوی را از ذاکران خدا بدست داده و در بخشی از آن فرموده اند: فرشتگان گرداگردشان حلقه می‌زنند، رحمت آرامش بر جسم و جانشان فرود می‌آید و درهای آسمان به رویشان باز می‌گردد. در این سفر روحانی، در جایگاهی که در آن خدا از احوالشان آگاه است، کرسی های کرامت برای ایشان نهاده است، سعی ایشان مرضی خداوند و مقامشان نزد او محمود است. بوی خوش نیایش به درگاه خدا را استسمام می‌کنند و آمرزش او را امید دارند. (نهج البلاغه، ۱۳۶۹: خطبه ۲۲۲)

نکته روشن و مسلم آن است که نماز را فقط به خاطر خدا باید اقامه نمود و در آن ریا و خودنمایی نباید باشد، که در آن صورت نماز باطل است. نکته بسیار مهمی که در نماز و سایر عبادات باید به آن توجه کرد، تشخیص ریا از غیر ریاست. مرز ریا و غیر ریا، قصد اظهار عمل و اظهار خود است. قطعاً انجام علنی فرضیه‌ای از فرائض الهی، بدون انگیزه خودنمایی، دعوت به آن است، لذا؛ حضور در نماز جماعت شکوه اسلام است. پیامبر بزرگوار اسلام فرمودند: «هنگامی که یکی از شما در حال نماز است و شیطان در آن حال به سراغ او آمد و به او گفت: که تو ریاکار هستی، او باید نمازش را طولانی کند». (حر عاملی، ۱۴۰۹: ج ۵، ۴۷۹)

تعمیم و گسترش معنویت، یعنی؛ نوعی دعوت و تشویق دیگران به دین و احکام آن است. بنابراین، نماز جماعتی که در مساجد خوانده می‌شود، در حقیقت تبلور عینی این ارزش‌ها و نمایش این زیبایی‌هاست.

تشکیل نماز جماعت که در حقیقت اظهار اسلام و عبادت و بندگی خدا و نشان دادن توانایی‌ها و زیبایی‌های اسلام است، گواهی آشکار و حجتی محکم بر اهل شرق و غرب است.

۲- نماز جماعت اعلام اخبار عمومی دعوت به سوی دین خدا

اقامه نماز جماعت در مساجد، راه بسیار مؤثری برای تثبیت و تقویت حاکمیت نماز در جامعه است. بدیهی است زیباترین و عارفانه‌ترین نمازها در داخل منزل، تنها یک حرکت فردی است و هیچ جلوه‌ای از شکوه اسلام ندارد. آن نمازی که مایه عظمت اسلام است، نماز جماعت است. امام صادق (ع) در پاسخ شخصی که از ایشان سؤال کردند که نماز فرادای در مسجد که ثواب هر رکعت آن معادل هزار رکعت نماز است، معتبر است یا نماز جماعت در مسجد محل که از امتیاز کمتری برخوردار است؟ امام فرمودند: نماز را با جماعت بخوان. (شیخ صدوق، ۱۴۰۹: ج ۸، ۶۸۳)

تظاهر به نماز جماعت نوعی دعوت از کسانی است که از وجود دین و مقررات و آثار مثبت آن و دعوت‌های دینی بی‌اطلاع هستند. لذا؛ هنگامی که جبرئیل بر پیامبر بزرگوار اسلام (ص) ظاهر شدند، به او فرمودند: « ای محمد! هر تکبیری که مؤمن همراه با امام باشد، برای او بهتر از شصت هزار بار حج و عمره است و هفتاد هزار بار از دنیا و آنچه در آن است برای او بهتر است و هر رکعتی که مامون همراه با امام به جا آورد، از آزاد کردن صد بنده ارزشمندتر است.» (محدث نوری، ۱۴۰۷: ج ۶، ۴۴۳)

۳- نماز جماعت ابزاری برای تحقق اوامر الهی

چون اراده خداوند به هدایت بشر تعلق گرفته است، باید از هر ابزاری برای تحقق این اراده الهی استفاده شود. یکی از این ابزار تظاهر به عبادت‌هایی است که در شرع مقدس اسلام به صورت جماعت توصیه شده است.

با برگزاری نماز جماعت در مساجد انسان‌هایی که از پذیرش دین و مقررات آن سربیزی می‌کنند، در قیامت نمی‌توانند بگویند که خدایا ما مطلع نبودیم و خبر نداشتیم. خداوند به وسیله تظاهر بندگان به عباداتی چون نماز جماعت آنها را مطلع کرده است. لذا؛ امام رضا (ع) در مورد حکمت و فلسفه اذان فرمودند: مردم به علل و جهات مختلف مأمور شدند اذان

بگویند؛ برای اشخاصی که فرا رسیدن نماز را فراموش کرده اند و هشدار می‌دهد به انسان‌های غافل و اعلانی برای کسی که وقت نماز را نمی‌داند و از آن بی‌خبر مانده است. (محدث نوری، ۱۴۰۷: ج ۵، ۹۷۵)

امیر مؤمنان حضرت علی (ع) فرمودند: «هر کس ندای اذان را بشنود، اما بدون عذر در نماز حاضر نگردد، نمازش، نماز نیست». (محدث نوری، ۱۴۰۷، ج ۸، روایت ۱۰۶۹۴)

هشام‌بن حکم از امام صادق (ع) پرسیدند: چرا نماز واجب شد، در حالی که هم وقت می‌گیرد و هم انسان را به زحمت می‌اندازد؟ امام پاسخ دادند: پیامبرانی آمدند و مردم را به آیین خود دعوت نمودند. عده‌ای هم دین آنها را پذیرفتند. لیکن با مرگ آن پیامبران، نام و دین و یاد آنها از میان رفت. خداوند اراده فرمود که دین اسلام و نام پیامبر اسلام (ص) زنده بماند و این از طریق نماز امکان‌پذیر است. (شیخ صدوق، ۱۳۸۵: ج ۲، ۱۰)

۴- نماز جماعت اعلام همراهی و هم‌رنگی با عموم مسلمانان

حضور در جماعت مساجد، یعنی؛ اعلام همراهی و هم‌رنگی با عموم مسلمانان است. مثلاً؛ اگر افرادی به اعتقاد دینی شخصی تردید دارند، سایر مؤمنان که معمولاً حضور او را در جماعت شاهد بوده‌اند، این تردید و شبهه را برطرف می‌سازند. این فایده در جامعه اسلامی بسیار ارزنده است و در همه ابواب عملی فقه که انسان در زندگی روزمره با آن سر و کار دارد، مثمر ثمر خواهد بود. حضرت امام صادق (ع) در این باره فرموده‌اند: خداوند جماعت و اجتماع را در نماز قرار داد تا کسی که نماز می‌خواند، از آن کسی که نماز نمی‌خواند شناخته شود. کسانی که به اوقات خاص نماز توجه دارند، از کسانی که به آن اهتمام نمی‌ورزند، شناخته شوند. اگر توصیه به جماعت در نمازهای فریضه نبود، هیچ کسی نمی‌توانست به صلاح و فساد حال دیگری شهادت بدهد؛ زیرا کسی که در جماعت حاضر نشود، نمازش

کامل نیست. پیامبر (ص) فرمودند: کسی که بدون علت در مسجد با مسلمانان نماز نمی‌خواند، نمازش ناتمام است و کمال ندارد. (محدث نوری، ۱۴۰۷: ج ۸، ۲۹۳)

روژه‌گارودی دانشمند فرانسوی درباره همراهی مسلمانان در صف‌های جماعت مساجد می‌نویسد: «در نماز همه مسلمانان جهان در برابر محراب‌های تمام مساجد که زاویه آنها را به سوی کعبه ساخته‌اند، در صف‌های فشرده با همدلی و حضور خود به طور گسترده و عمیقی مجذوب مرکز و بنیاد خویش می‌گردند.» (روژه‌گارودی، ۱۳۸۳: ۲۵۹)

رسول اکرم (ص) درباره همراهی مسلمانان در نماز جماعت مساجد فرمودند: «شیطان گرگ انسان است. همانند گرگ گوسفندان که همیشه میش‌های دورافتاده و کناره‌گیر را می‌گیرد، پس از دسته‌بندی‌ها و گروه‌گرایی‌ها بپرهیزید و بر شما باد که در نماز جماعت و جماعت‌های عمومی اسلامی و مساجد حاضر شوید.» (علی‌المتقی، ۱۴۱۳: ج ۷، ۵۸۱)

هر کس نمازهای یومیه‌اش را با جماعت اقامه نماید نسبت به او باید خوش‌گمان باشیم. در زمان حضرت امام جعفر صادق (ع)، «عبدالله بن یعفور» از امام (ع) سؤال کردند، در جامعه اسلامی و در میان مسلمانان چگونه می‌توان به عدالت افراد پی‌برد تا شهادت به نفع یا ضرر دیگران پذیرفته گردد؟ امام (ع) در پاسخ آن مرد ضمن بر شمردن برخی ویژگی‌ها و صفاتی که شاهد باید داشته باشد از قبیل عفاف، کنترل اعضا و جوارح، اجتناب از گناهان کبیره و عدم تظاهر به گناه، سپس امام (ع) فرمودند: «نماز جماعت تشریح گردید، برای اینکه کسی که نماز خود را با جماعت می‌خواند از کسی که در نماز جماعت حاضر نمی‌شود، مشخص گردد و اگر حضور در نماز جماعت نبود، کسی نمی‌توانست شهادت بدهد که فلانی اهل نماز است. امام (ع) در دنباله این حدیث تصمیم عجیبی از پیامبر (ص) را که در کتب شیعه و اهل سنت وجود دارد نقل می‌کند که آن حضرت تصمیم گرفت گروهی را که در نماز جماعت حضور پیدا نمی‌کردند، در داخل خانه‌هایشان بسوزاند.» (محدث نوری، ۱۴۰۷: ج ۲۷، ۴۰۳)

۵- نماز جماعت در مساجد احیاءکننده روح دوستی و برادری در جامعه

با تأملی در نماز جماعت‌ها در طول تاریخ، آنها را پر از امور خیر و نیکی مشاهده می‌کنیم. نمازهای جماعت یکی از فعال‌ترین و زیباترین صحنه‌های دوستی و اخوت میان مسلمانان بوده است. آمار کارهای خیری که به برکت نمازهای جماعت در هر مسجدی انجام گرفته است، قابل توصیف نیست. نماز جماعت باعث می‌شود، بین مسلمانان روح مساوات و برابری برقرار شود. در مسائل و محافل عبادی که متعلق به مسلمانان است، هیچ ممنوعیتی برای طبقه‌ای از طبقات اجتماعی وجود ندارد، در صف جماعت ثروتمندترین و قدرتمندترین افراد با فقیرترین و ناتوان‌ترین مردم در کنار هم در یک صف می‌ایستند و چه بسا مشکلاتی لاینحل در این جماعت‌ها گشوده می‌شود.

لذا؛ حضرت علی (ع) در نامه خود به «مالک اشتر» توصیه کرده است: «در میان مأمومین کسانی هستند که مشکل و گرفتاری دارند، با مؤمنان مهربان باش». (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۳۸۵: ج ۱۷، ۸۹)

در اینجا است که پیامبر بزرگوار اسلام (ص) نماز جمعه را به خاطر جماعت آن زیبایی و زینت می‌دانستند. زیرا روحیه دوستی و اخوت در چهره‌های مؤمنان خداجوی آشکار است. آمدن به نماز جمعه هم دیدار و هم زینت و زیبایی است. در واقع نوعی توصیه به مؤمنان و حاضران در صفوف جماعت است، که نماز جماعت صرف حضور در مسجد، بدون شناسایی و معرفت یکدیگر نیست. مؤمنان باید از حال و احوال یکدیگر مطلع و از مشکلات هم با خبر شوند و برای رسیدگی به مشکلات همدیگر اقدام کنند.

۶- نماز جماعت مساجد تمرینی برای جلوگیری از معصیت در جامعه

نماز جماعت بهترین موضوع و بهترین عملی است که مقرر شده است. طبیعت نماز، جلو گیری از گناه و عامل رستگاری است، که «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ» (قرآن، مومنون، آیه ۲۱) اما این اثر در نماز جماعت شدت بیشتری دارد. انسان با حضور در جمع اهل ایمان از لحاظ باطنی و ظاهری تربیت می شود. از لحاظ درونی که روشن است، اما در ظاهر نیز به خاطر حرمت اجتماعی خود از ارتکاب بسیاری از معاصی خوداری می کند و بتدریج باعث ایجاد ملکه ورع و پرهیزگاری در وجود او می شود. اگر چه این پرهیزگاری به خاطر ترس از هتک حیثیت و حرمت اجتماعی یا طرد از سوی مؤمنان حاصل می شود، اما این مراقبه به حساب می آید. زیرا در روایات آمده است: هر کس کرامت را دوست دارد، از گناه دوری می کند. (مجلسی، ۱۴۰۰: ج ۷۴، ۴۱۹)

پیامبر بزرگوار اسلام (ص) فرمودند: کسی که بر نماز جماعت مداومت ورزد، غیبتش بر مسلمانان حرام است و عدالتش تثبیت شده است. (حر عاملی، ۱۴۰۹: ج ۵، ۳۸۷) حضرت علی (ع) هم راه رسیدن به قرب خداوندی را شرکت در نماز جماعت می دانستند و می فرمودند: «سه چیز موجب درجه و تقرب به خداست، یکی از آن سه چیز قدم بر داشتن روز و شب به سوی نمازهای جماعت است». (همان، ص ۳۷۲)

این صف های نماز جماعت در مساجد دارای ثمرات بسیاری است که پیامبر اسلام (ص) فرمودند: «نماز جماعت پیروان من تبلور و نمایی از صفوف فرشتگان است». (شیخ صدوق، ۱۴۰۹: ج ۸، ۶۸۴)

یافته های تحقیق

اسلام به نماز جماعت مساجد که یکی از شعائر الهی است، بسیار اهمیت می دهد و هر رکعت نماز جماعت را از هزار رکعت نماز فرادا برتر و با فضیلت تر می داند. از آنجا که اراده

خداوندی به هدایت بشر تعلق گرفته است، باید از هر ابزاری برای تحقق این امر الهی استفاده کرد.

نماز جماعت مساجد باعث تعمیم و گسترش معنویات در جامعه می شود و انسان هایی که از پذیرش دین و مقررات اسلامی سر پیچی می کنند، بوسیله تظاهر شدن عبادت نماز جماعت به سوی این صفوف روی می آورند و بهانه ها از بسیاری از فرصت طلبانی که به ظاهر اسلام را پذیرفته اند، گرفته می شود.

همچنین، نماز جماعت در مساجد، عامل بسیار مؤثری در تقویت حاکمیت نماز در جامعه و احیاءکننده روح برادری و دوستی است، که مسلمانان با اعلام هم‌رنگی و همراهی و همدلی در کنار یکدیگر در کمال صفا با اتحاد خود، ورع و پرهیزگاری را تمرین و به دیگران آموزش می دهد.

منابع

- ۱- اسدی توسی (۱۳۵۴). دیوان. تهران: نشر دعوت، چاپ دوم.
- ۲- بعضی از مخلصان (۱۴۰۷). المنتخب الحسنی. لندن: موسسه تبلیغات اسلامی، چاپ اول.
- ۳- حسین بن میرزا محمد تقی نوری، معروف به محدث نوژی (۱۴۰۷). مستدرک الوسائل. قم: نشر آل بیت، چاپ دوم.
- ۴- خزائلی، محمد (۱۳۵۸). احکام قرآن. تهران: نشر جاویدان، چاپ سوم.
- ۵- حسین بن محمد، معروف به راغب اصفهانی (۱۴۰۳). مفردات راغب. بیروت: نشر دارالکفر، چاپ دوم.

- ۶- روزگارودی (۱۳۸۳). هشدار به زندگان. ترجمه علی اکبر کسمایی، تهران: نشر فرهنگ، چاپ اول.
- ۷- عبدالله بن هبه الله، معروف به ابن ابی الحدید (۱۳۸۵). شرح نهج البلاغه. بیروت: نشر دارالحیاء، چاپ دوم.
- ۸- فضل بن الحسن طوسی، معروف به امین الاسلام (۱۴۰۳). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: نشر دارمکتبه الحیاء، چاپ دوم.
- ۹- فردوسی (۱۳۶۳). شاهنامه. تهران: امیرکبیر، چاپ دوم.
- ۱۰- قرآن (۱۳۳۸). ترجمه الهه قمشه ای. تهران: نشر محمدعلی علمی، چاپ دوم.
- ۱۱- علی الممتقی بن حسام الدین هندی (۱۴۱۳). کنز العمال فی سنن الاقوال والامثال. بیروت: نشر موسسه الرساله، چاپ دوم.
- ۱۲- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۰). بحار الانوار. بیروت: نشر موسسه الوفا، چاپ اول.
- ۱۳- محمد بن الحسن، معروف به حر عاملی (۱۴۰۹). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. قم: نشر موسسه آل الیت، چاپ اول.
- ۱۴- محمد بن علی بن الحسین بابویه، معروف به شیخ صدوق (۱۳۹۰). من لا یحضره الفقیه، تهران: نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم.
- ۱۵- محمد بن علی بن الحسین بابویه، شیخ صدوق (۱۴۰۰). امالی شیخ صدوق. بیروت: نشر موسسه الاعلمی، چاپ پنجم.

- ۱۶- محمد بن علی بن الحسین بابویه، شیخ صدوق (۱۳۸۵). علل الشرائع. نجف: نشر مکتبه حیدریه.
- ۱۷- محمد بن علی بن الحسین بابویه، شیخ صدوق (۱۴۰۹). عیون اخبار الرضا. بیروت: نشر مؤسسه الاعمی المطبوعات، چاپ اول.
- ۱۸- معین، محمد (۱۳۸۶). فرهنگ معین. تهران: نشر امیرکبیر، چاپ هفتم.
- ۱۹- نهج البلاغه (۱۳۶۹) قم: نشر امام علی (ع)، چاپ دوم.
- ۲۰- ویلیام جیمز (۱۳۵۶). دین و روان. ترجمه مهد قائینی، تهران: نشر بنگاه ترجمه و نشر کتاب چاپ اول.
- ۲۱- وثوقی، منصور (۱۳۷۶). مبانی جامعه شناسی. تهران: نشر خردمند، چاپ دوم.
- ۲۲- هوگو، ویکتور (۱۳۵۴). بینوایان. ترجمه حسینعلی مستعان، تهران: انتشارات جاویدان، چاپ یازدهم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی